

İCTİMAİ VƏ HUMANİTAR ELMLƏR SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES

HAZAR MERKEZLİ PETROL PROJELERİNDE AZERBAIJAN’IN ARTAN JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİK ÖNEM

Selma Yel

*Ankara Kriz ve Siyaset
Ara tırmaları Merkezi (ANKASAM)
Türk Dünyası Ba danı manı, Prof. Dr.*

THE INCREASING GEOPOLITICAL AND GEOECONOMIC IMPORTANCE OF AZERBAIJAN IN CASPIAN BASED OIL PROJECTS

Selma Yel

Abstract

Azerbaijan stands out as a critical country in terms of Caspian-based energy projects. Because Azerbaijan has rich oil and natural gas resources. In addition, the signing of an agreement with Turkmenistan on the joint operation of the oil field in the Caspian Sea, which is described as "Friendship", in 2021 has increased the importance of Baku in energy geopolitics. Moreover, Azerbaijan is not only an important supplier, at the same time, it reinforces its geopolitical and geo-economic importance as a route country for other states bordering the Caspian. Because it has ready infrastructures such as Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline and Baku-Supsa Oil Pipeline. It is also possible to develop the volume that these pipelines can carry. Considering that especially after the Russia-Ukraine War that started on February 24, 2022, the Northern Corridor was clogged, Western states that imposed sanctions targeting the Moscow administration turned to Caspian-based energy projects and these countries implemented a ceiling price on oil to Russia, the process is special. As a result, it can be said that he brought Azerbaijan and the Caspian countries in general to the fore. In other words, Baku has become a key actor in oil projects to be carried out in cooperation with the Caspian riparian states. Moreover, through these projects, win-win based economic relations will be developed and Azerbaijan's gains will increase. In this study, the increasing geopolitical and geo-economic importance of Azerbaijan in Caspian-based oil projects is discussed.

Keywords: Caspian Basin, Azerbaijan, 21st Century, Energy, Oil.

HAZAR MERKEZLİ PETROL PROJELERİNDE AZERBAIJAN’IN ARTAN JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİK ÖNEM

Selma Yel

Özet

Azərbaycan, Hazar mərkəzli enerji projeləri açısından kritik bir ölkə olaraq ön plana çıkmaktadır. Zira Azərbaycan, zəngin petrol və do algaz kaynaklarına sahiptir. Buna ek olarak 2021 yılında Türkmənistan’la Hazar Dənizi’nde yer alan və “Dostluk” olarak nitələndirilen petrol yata mının ortak i letilmesi konusunda anlaşma imzalaması, Bakü’nün enerji jeopoliti indeki ehemmiyetini arttırmı tır. Dahası Azərbaycan, yalnızca önemli bir tedarikçi olarak de il; aynı zamanda Hazar’a kıyıda di er devletler açısından bir güzergâh ölkəsi olarak da jeopolitik ve jeoekonomik önemini peki tirmektedir. Çünkü Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı gibi hazır altyapılara sahiptir. Bu boru hatlarının ta iyabilece i hacmin geli tirilmesi de mümkündür. Özellikle de 24 ubat 2022 tarihinde ba layan Rusya-Ukrayna Sava ının ardından Kuzey Koridoru’nun tıka ndı ı, Moskova yönetimini hedef alan yaptırımlar uygulayan Batılı devletlerin Hazar merkezli enerji projelerine yöneldi i ve bu ölkelerin Rusya’ya petrolde tavan fiyat uygulamasını hayata geçirdi i dü ünüldü ünde, ya anan sürecin özel olarak Azərbaycan’ı ve genel olarak da Hazar ölkelerini ön plana çıkardı ı söylenebilir. Yani Bakü, Hazar’a kıyıda devletlerle i birli i içerisinde yürütülecek petrol projelerinde kilit aktör konumuna ula mı tır. Üstelik söz konusu projeler vesilesiyle kazan-

kazan temelli ekonomik ileri kiler geli tirilecek ve Azerbaycan'ın kazanımları artacaktır. Bu çalı mada da Hazar merkezli petrol projelerinde Azerbaycan'ın artan jeopolitik ve jeoekonomik önemi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hazar Havzası, Azerbaycan, 21. Yüzyıl, Enerji, Petrol.

Giriş . Sovyetler Birli i'nin dağı lması, Hazar'ın de i en jeopoliti i realitesini de ortaya çıkarmı - tır. Zira So uk Sava döneminde Hazar Denizi'ne kıyıda iki devlet bulunmaktaydı. Bunlar ran ve Sovyetler Birli i'ydi. Dolayısıyla So uk Sava 'ın sona ermesi, Hazar Denizi'ne kıyıda be devletin bulundu u yeni bir jeopolitik gerçeklik ortaya çıkarmı tır. Zaten bu yüzden de Hazar'ın statüsü sorunu, uzun yıllar boyunca ihtilaf konusu olmu tur.

Ku kusuz So uk Sava boyunca bölgede varlık gösteremeyen Batılı devletler de Hazar jeopoliti - nin de i en yapısı hasebiyle bölgedeki geli meleri yakından takip etmi ve ba ımsızlı mını ilan eden devletlerle olumlu münasebetler geli tirmeye odaklanmı tır. Böylesi bir ortamda bölge devlet - lerinin bir yandan Rusya ve Çin'le; di er taraftan da Batı'yla yapıcı ili kiler geli tirmeyi öngören, güç merkezleri arasındaki dengeleri gözetken çok yönlü ve çok boyutlu dı politika anlayı ıyla hare - ket etmeleri de Batı'nın ilgisini arttırmı tır. Zira Hazar jeopoliti i hem dünyanın üretim atölyesi ko - numunda bulunan Çin'in Avrupa'ya Orta Koridor vesilesiyle en dü ük maliyetli, en istikrarlı ve en güvenli rotadan eri mesine olanak sa lamakta hem de zengin enerji kaynaklarıyla Batı'nın ilgisini cezbetmektedir (Erol, 2022).

Söz konusu ilginin artmasına yol açan ba lıca hadise ise 44 gün süren kinci Karaba Sava ı'nda Azerbaycan'ın aldığı haklı zaferdir. Çünkü bu vesileyle Güney Kafkasya'da istikrar sa lanmı ve gerek enerji gerekse de lojistik boyutunda Orta Koridor ön plana çıkmı tır (Kaya, 2022). Bunu takip eden süreçte 24 ubat 2022 tarihinde ba layan Rusya-Ukrayna Sava ı ise bölgenin ehemmiyetini daha da arttırmı tır. Zira sava ın iki kritik neticesi olmu tur. Bunlardan ilki, Kuzey Koridoru'nun tıkanmasıdır.

kincisi ise enerji krizidir. Ukrayna'ya yönelik müdahalesi nedeniyle Rusya'ya yaptırım uygulayan ve Rus ekonomisinin itici gücü olan enerji ihracatını sınırlandırmak suretiyle Moskova yönetimini geri adım atmaya zorlamak isteyen Batılı ülkelerin Rusya'yla do algaz boyutundaki ili kisini kes - meye odaklanması ve Avrupa Birli i'nin (AB) Rus petrolüne tavan fiyat uygulamasını hayata geçi - rmesi, AB devletlerini alternatif tedarikçi arayı mına itmi tir (Bloomberg, 2022). Elbette bu süreçte ön plana çıkan bölge de Hazar Havzası olmu tur. Zaten bu sebeple AB, 2022 yılının Temmuz ayında Azerbaycan'ın yıllık 8 milyar metreküp do algaz ihracatını 2027 senesine kadar 12 milyar metreküpe çıkarmasını öngören anla mayı Bakü yönetimiyle imzalamı tır. Bu durum, enerji jeopoliti i ba la - mında Azerbaycan'ın artan önemini gözler önüne sermesi bakımından oldukça mühimdir.

Dahası Azerbaycan, yalnızca bir tedarikçi de il; aynı zamanda Hazar'ın kar ı kıyısında yer alan Kazakistan ve Türkmenistan'ın ve hatta Kazakistan üzerinden Hazar'a açılan bir Orta Asya ülkesi olan Özbekistan'ın enerji ihracatında bir koridor olarak da konumlanabilir. Yani Güney Gaz Kori - doru'nun kullanılması vesilesiyle Batı'nın enerji ihtiyacının kar ılanması olasılık dahilindedir. Bu da Azerbaycan'ın yalnızca jeopolitik de il; aynı zamanda jeoekonomik kazanım elde etmesi demektir.

Her ne kadar Azerbaycan ve Hazar merkezli geli meler, Rusya-Ukrayna Sava ı'nın ardından a ır - lıklı olarak do algaz boyutuyla ele alınsa da Hazar'ın petrol yatakları boyutunda da zengin bir havza oldu u ifade edilmelidir. Dolayısıyla Rus petrolüne uygulanan tavan fiyatla birlikte petrol jeopoliti i noktasında da özelde Azerbaycan'ın ve genelde ise Hazar Havzası'nın Batı nezdindeki ehemmiyetinin arttı ı ifade edilebilir. Aynı ekilde tıpkı do algaz konusunda oldu u gibi petrol mevzusunda da Azerbaycan hem bir tedarikçi hem de koridor ülkesi; yani bir ba lantı noktası olarak konumlanabilir. Zira Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı gibi hazır altyapılara sahiptir. Üstelik bu altyapıların kapasitesinin geli tirilmesi de mümkündür. Bu makalede de Hazar merkezli petrol projelerinde Azerbaycan'ın rolü incelenmektedir.

Hazar Jeopoliti i

Birle mi Milletler (BM) Küresel Uluslararası Sular De erlendirmesi 'ne göre Hazar Denizi, dünyanın en büyük iç su kütlesidir. Nitekim dünya iç sularının %40'ını te kil etmektedir (U. S. Energy Information, 2013). Bölge, önemli petrol ve do algaz kaynaklarına sahip olması nedeniyle cezbedici bir havza olarak ön plana çıkmaktadır.

Hazar Denizi'ne be devletin kıyıda oldu u bilinmektedir. Bu devletler; Azərbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan'dır. Tahmin edilece i üzere Hazar Denizi'nde Sovyetler Birli i döneminde iki payda devletten biri olan Rusya açısından, yeni jeopolitik gerçeklikte Hazar'ın be kıyıda devletinden biri olmak bir statü kaybıdır. Zaten bunun da etkisiyle uzun yıllar boyunca Hazar'da statü sorunu ya anmı tır.

Mevzubahis sorun, Hazar'ın statüsünün göl mü; yoksa deniz mi kabul edilece i üzerinden ekillenmi tir. Bu sorunun 2018 senesinin A ustos ayında tarafların anla malarıyla a ılması ise Hazar'ın kaynaklarının kullanımı konusunda i birli i fırsatlarını her zamankinden daha önemli hale getirmi tir. Denizin payla ımına ili kin anla ma u ekildedir (Stratejik Ortak, 2018):

“Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan ülkeler, i birli i ilkeleriyle yasal sorumluluklarını içeren ve 5 devlet için e it artlar getiren anla ma tasla ı üzerinde uzla tı.

Tasla a göre, sahilten 15 deniz mili mesafeye kadar olan bölgeler, her ülkenin kendi arazisi olarak kabul edilecek.

– Bu mesafeye 10 deniz mili eklenerek toplam 25 mil, her ülkenin balıkçılık alanı olarak belirlenecek.

– Di er kısımlar ise ortak kullanıma açık, tarafsız bölge olacak.

– Kıyıda ülkelerin i birli i ilkelerini ve yasal sorumluluklarını içeren ve 5 devlet için e it artlar getiren tasla a göre, Hazar'ın dibi, yan yana ve kar ı kar ıya olan ülkeler arasında bölgelere bölünecek. Kimin ne kadar bölgeye sahip olaca ı daha sonra belirlenecek.”

Anla ı laca ı üzere Hazar Denizi'ndeki statü sorunu büyük oranda a ılmı ve bu da Hazar merkezli i birli i süreçlerini ivmelendirmi tir. birli i arayı ları, özellikle de kinci Karaba Sava ı ve Rusya-Ukrayna Sava ı'nın akabinde hız kazanmı tır. Bu i birli i süreçlerinin en önemli sacaya ını da petrol projeleri olu turmaktadır.

Hazar Merkezli birli i Aray ı larında Petrol Faktörü

2012 senesine ait verilere göre Hazar Havzası'nda 2,6 milyon varil ham petrol üretilmi tir. Bu rakam, dünya arzının yakla ık yüzde 3,4'üne tekabül etmektedir. Bunun yakla ık yüzde 35' Hazar Denizi'ndeki açık deniz sahalarında; geri kalanı ise Hazar havzalarındaki kara sahalarında üretilmi tir (U. S. Energy Information, 2013).

Hazar'a kıyıda devletlerin petrol üretimlerine bakıldı ında Kazakistan'ın özellikle de Tengiz sahasını kullandı ı görülmektedir. Azerbaycan ise Azeri-Çırak-Güne li sahasına yönelmi tir. Buna ek olarak Türkmenistan'ın Hazar kıyısında ve Rusya'nın da Hazar'ın Kuzey Kafkasya sınırında petrol üretimi gerçekle tirdi i bilinmektedir.

Hazar üretimi, Azerbaycan ve Türkmenistan da dahil olmak üzere bazı bölge ülkelerindeki petrol üretiminin neredeyse tamamını kar ı larken; bölgenin en büyük iki üreticisi olan Rusya ve İran için çok küçük bir payla dikkat çekmektedir. Nitekim “Hazar petrolü” olarak sınıflandırılabilir üretim, bölge ülkelerinin toplam üretiminin yakla ık yüzde 17'sini olu turmaktadır (Mine Energy, 2015).

Hazar bölgesinde ham petrol üretimi, 2012

bin varil/gün

Ülke	Hazar bölgesi üretimi		Toplam Hazar üretimi	Toplam ülke üretimi	Ülke toplam üretiminin Hazar %'si
	Hazar açıklarında	kıyı havzası			
Azerbaycan	890	32	922	922	100%
İran	0	0	0	3,367	0%
Kazakistan	3	1,384	1,387	1,515	92%
Rusya	6	114	120	9,922	1%
Türkmenistan	46	170	216	216	100%
Özbekistan	0	(S)	(S)	66	<%1
Toplam	945	1,700	2,645	16,007	17%

Kaynaklar: ABD Enerji Bilgi İdaresi, IHS EDIN, Eastern Bloc Energy, Rigzone, Rystad Energy

Bununla birlikte Hazar’da statü sorununun a lması, bölgede mü terek projeleri de hızlandırmı - tır. Bunun en somut göstergesi ise 2021 yılının Ocak ayında Azerbaycan ile Türkmenistan arasında ya anmı tır. Zira taraflar “Dostluk” olarak nitelendirilen petrol yata mın ortak i letilmesi konusundaki anla mayı imzalamı ve böylelikle “Serdar ve Kepez” petrol sahası anla mazlı mın noktalanması sa lanmı tır (Ba aran, 2023). Nitekim anla maya dair yaptı ı yorumda Azerbaycan Cumhuriyeti Sayın lham Aliyev unları söylemi tir (Anadolu Ajansı, 2021):

“Bu proje hem ülkelerimizin hem de kom ularımızın enerji güvenli ini güçlendirecek. Bu proje, ihracat için büyük fırsatlar yaratacak ve böylece halklarımızın refahının yükselmesine olanak sa lanacak. Biz sadece Hazar’daki bir yatak konusunda anla ma imzalamıyoruz, ili kilerimizin gelecek geli imi için önemli bir adım atıyoruz.”

Konuya ili kin de erlendirmesinde dönemin Türkmenistan Cumhuriyeti Sayın Gurbanguly Berdimuhamedov ise ba arılı i birli inin temelinde iki halk arasında yüzyıllara dayanan sa lam karde lik ba larının bulundu unu belirtmi tir (Anadolu Ajansı, 2021). Dolayısıyla Türk Dünyası uyum süreçlerinin ve güçlü tarihi ve kültürel ba ların Hazar merkezli i birli i süreçlerini de olumlu etkiledi i ifade edilebilir. Bu noktada halihazırda bölgede yürütülen projelere de inilmesinde yarar vardır.

Hazar Merkezli Petrol Projeleri

Halihazırda Hazar merkezli olarak yürütülen çe itli petrol projeleri bulunmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Azerbaycan’dan bahsetmek gerekirse, Azeri-Çirak-Güne li (ACG) ve Araz-Alov-arg’dan söz edilebilir. Mevzubahis projelerde BP, Chevron, Devon Energy, StatoilHydro, TPAO, Amerada Hess, SOCAR, ExxonMobil, Itochu gibi enerji devleri yer almaktadır. ran’ın ise yürüttü ü bir proje bulunmamaktadır. Kazakistan, Karaçaganak ve Ka a an projelerini yürütmekte dir. Bu projelere BG Group, ENI, Chevron, Lukoil gibi enerji irketleri dahil olmu tur. Türkmenis- tan ise Çeleken sahasında Dragon Oil ve Türkmenneft aracılı ıyla faaliyette bulunmaktadır. Rusya da Kuzey Hazar Blo u’nda Yury Korchagin isimli projeyi Lukoil aracılı ıyla yürütmektedir (U. S. Energy Information, 2013).

Bilhassa Rusya-Ukrayna Sava ı’nın ardından Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’ın petrol projelerinde i birli ine yöneldi i görülmektedir. Zira bu ülkeler, alternatif tedarikçi olmanın ekonomik kazanımlarını önemsemektedir. Zaten Bakü-Astana-A kabat hattındaki diplomatik temaslarda ya anan artış da bunu teyit eder mahiyettedir. Bu nedenle de makalenin bu a amasında Hazar merkezli petrol ta imacılı nda kullanılan boru hatlarına de inilmelidir.

Hazar Merkezli Petrol Boru Hatları

Hazar merkezli petrol ta imacılı nda kullanılan çe itli hatlar vardır. lk olarak Avrupa pazarına ula an güzergahlara bakmak gerekirse, bunların ba nda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı’nın geldi i ifade edilebilir. Hattan günde 1 milyon varil petrol ta imabilmektedir. Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye rotasını içermektedir.

Buna ek olarak Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu’ndan bahsetmek mümkündür. 684 bin varil pet- rol ta iman hat, Kazakistan-Rusya güzergahını içermesi hasebiyle Moskova yönetimini hedef alan yaptırımların ardından ivme kaybetmektedir. Benzer bir durum Uzen-Aturau-Samara Petrol Boru Hattı açısından da geçerlidir. Zira bu hat da Kazakistan-Rusya güzergahını içeren ve Avrupa’ya pet- rol ihraç edilmesini öngören bir rotayı barındırmaktadır.

Avrupa yönlü bir di er petrol boru hattı ise Kazakistan-Hazar Ula ım Sistemi’dir. Günde ortala- ma 300 bin varil petrol ta ıyan hattın kapasitesi ihtiyaca göre 800 bin varile çıkarılabilmektedir. Ka- zakistan ve Azerbaycan’ın yanı sıra Özbek petrolü de bu hattın ta ınmaktadır. Ancak hattın payda - larından birinin Rus Lukoil olması, bu güzergahın da etkisini sınırlandırmaktadır (U. S. Energy Information, 2013). Tüm bu nedenlerden ötürü Hazar merkezli petrol boru hatlarında Bakü-Tiflis- Ceyhan Petrol Boru Hattı’nın kapasitesini arttırmaya dönük giri imlerin ya anabilece i ya da yeni rotaların gündeme gelebilece i öngörülebilir.

Do u Asya pazarına yönelik petrol boru hattı ise Kazakistan-Çin Boru Hattı’dır. Kazak petrolü, dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olan Çin’e bu rota üzerinden ula tılmaktadır. Sava ın bu hattı etkiledi ini söylemek mümkün de ildir. Aynı zamanda Türkmenistan da bu hat üzerinden Çin’e

petrol ihraç etməkdir.

Sonuç. Hazar’daki statü sorununun a ılması, Hazar merkezli i birli i projelerinin ön plana çıkmasını sa lamı tır. 2021 yılının Ocak ayında Azerbaycan ile Türkmenistan arasında imzalanan Dostluk Anla ması da bunun somut bir göstergesidir. Dahası Azerbaycan’ın kinci Karaba Sava ı’nda elde etti i haklı zafer güzergahların güvenli i boyutunda da Hazar merkezli projelerin ön plana çıkmasını sa lamı tır. Özellikle de Rusya-Ukrayna Sava ı’nın ardından AB ülkelerinin Rus enerjisine olan ba ımlılı ını azaltma çabasına yönelmesi, Hazar jeopoliti inin önemini arttır mı tır.

Bu kapsamda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’ın do rudan ve Özbekistan’ın da dolaylı olarak dahil olaca ı giri imler ön plana çıkmı tır. Ku kusuz bu süreç hem bir tedarikçi hem de ba lantı noktası olmasından mütevellit Azerbaycan’ın jeopolitik önemini ve jeoekonomik kazanımlarını arttırmaktadır. Nitekim Hazar merkezli petrol projelerine bakıldı ında, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı’nda Azerbaycan’ın kritik rolde oldu u görülmektedir. Daha da önemlisi, Rusya’nın dahil oldu u hatların etkinli inin azalması nedeniyle gündeme gelebilecek alternatif projelerde de Azerbaycan’ın ön plana çıkaca ını iddia etmek mümkündür.

Kaynakça

5 Ülkenin Anla tı ı ‘Hazar Denizi’nin Statü Sorunu’ Nedir?. (2018). Stratejik Ortak, <https://stratejikortak.com/2018/08/hazar-denizi-statue-sorunu.html#:~:text=Hazar%20Denizi'ne%20k%C4%B1y%C4%B1s%C4%B1%20bulunan,kendi%20arazisi%20olarak%20kabal%20edilecek>.

Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar’daki ‘Dostluk’ petrol yata ının ortak i letilmesi konusunda anla tı. (2021). Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazardaki-dostluk-petrol-yataginin-ortak-isletilmesi-konusunda-anlasti/2118146>.

Ba aran, D. (2023). Azerbaycan-Özbekistan Yakınla ması ve Hazar’da birli i Arayı ları. ANKASAM, <https://www.ankasam.org/azerbaycan-ozbekistan-yakinlasmasi-ve-hazarda-isbirligi-arayislari/>.

Energetika Nazirliyi. (2015). <https://minenergy.gov.az/>.

Erol, M. S. (2022). Hazar’ın De i en Jeopoliti i ve Trans-Hazar Koridoru: “Fırsatlar-Tehditler kileminde Nasıl Bir Ortak Gelecek”. ANKASAM, <https://www.ankasam.org/hazarin-degisen-jeopolitigi-ve-trans-hazar-koridoru-firsatlar-tehditler-ikileminde-nasil-bir-ortak-gelecek/>.

EU agrees deal with Azerbaijan to double gas exports by 2027. (2022). Euronews, <https://www.euronews.com/my-europe/2022/07/18/von-der-leyen-heads-to-azerbaijan-to-secure-new-gas-import-deal>.

EU Talks Stall Over Price Level for Proposed Russian Oil Cap. (2022). Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-11-23/eu-talks-stall-over-price-level-for-proposed-russian-oil-cap?leadSource=verify%20wall>.

Kaya, E. (2022). Aktif Bir Orta Hat için Orta Asya-Güney Kafkasya Platformu. ANKASAM, <https://www.ankasam.org/aktif-bir-orta-hat-icin-orta-asya-guney-kafkasya-platformu/>.

Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region. (2013). U. S. Energy Information, https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf.